

ALAFRANGA HALLERİ: GEÇ OSMANLI'DA ÂDÂB-I MUÂŞERET

Alafranga Situations: Etiquette in the Late Ottoman Empire

Serkan TUNA*

Öz

Fatma Tunç Yaşar tarafından doktora tezi olarak hazırlanan ve sonrasında kitap olarak basılan *Alafranga Halleri: Geç Osmanlı'da Âdâb-ı Muâşeret* isimli eser, alanındaki öncü çalışmalardan birisidir. Eserde, 19. yüzyıl sonunda hızlı bir gelişim gösteren adabımuâşeret literatürü çerçevesinde adabımuâşeretin toplum içerisindeki döngüsü yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda yazarın yaklaşımı çok seslilikten yanadır. Öyle ki sayısı onu aşan, farklı dünya görüşüne sahip yazarların kaleminden çıkan adabımuâşeret kitapları karşılaştırmalı olarak bir araya getirilmiş, eşit söz hükmünde bakış açıları ve düşünceleri değerlendirilmiştir. Ayrıca karşılaştırmalar sadece Osmanlı münevverleri ile sınırlı tutulmayarak adabımuâşeretin Avrupalı yönünü de içine alacak şekilde yapılmıştır. Yine eski zamanların gündelik pratiğini günümüze taşıyan eser, özel ve kamu alanlarındaki dönüşümü literatür üzerinden göstererek bugün dahi uymak zorunda hissedilen kimi alışkanlık ve görgü kurallarının yaşam alanında nasıl karşılık bulduğuna dikkat çekmektedir. Bunlarla beraber eserin belki en önemli tarafı; Batılılaşma ekseninde Osmanlı toplumunun yaşadığı eski-yeni arasındaki medeniyet krizini, görgü ikilemlerini, nezaket gelgitlerini akıcı bir dil ile aktarmasıdır. Bu incelemede, *Alafranga Halleri: Geç Osmanlı'da Âdâb-ı Muâşeret*'in panoraması çizilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: adabımuâşeret, Fatma Tunç Yaşar, kitap incelemesi, sosyoloji, edebiyat.

ABSTRACT

The work titled *Alafranga Situations: Etiquette in the Late Ottoman Empire* [Alafranga Halleri Geç Osmanlı'da Âdâb-ı Muâşeret], prepared as a doctoral thesis by Fatma Tunç Yaşar and later published as a book, is one of the pioneering works in its field. In the work, the cycle of etiquette within society was tried to be expressed within the framework of etiquette literature, which developed rapidly at the end of the 19th century. In this sense, the author's approach favors polyphony. So that etiquette books written by more than ten authors with different worldviews were

* Doktora Öğrencisi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eskişehir/Türkiye. E-posta: sserkantuna1@gmail.com. ORCID: 0000-0001-5625-7882.

brought together comparatively, and their perspectives and thoughts were evaluated with an equal approach. In addition, comparisons were made not only with Ottoman intellectuals but also included the European aspect of etiquette. The work, which carries the daily practice of old times to the present day, shows the transformation in private and public spaces through literature and draws attention to the response of some habits and etiquette that we feel obliged to follow even today. Along with these, perhaps the most important aspect of the work is; it conveys in a fluent language the civilization crisis between the old and the new experienced by the Ottoman society on the axis of Westernization, the dilemmas of etiquette, and the ebb and flow of politeness. In this review, an attempt was made to draw the panorama of *Alafranga Situations: Etiquette in the Late Ottoman Empire*.

Keywords: etiquette, Fatma Tunç Yaşar, book review, sociology, literature.

Tunç Yaşar, Fatma (2022). *Alafranga Halleri Geç Osmanlı'da Âdâb-ı Muâşeret*. İstanbul: Küre Yayınları, 271 sayfa.

Adabımuâşeret; “edeb” kökünden türeyen “adab” ile “aşr” kökünden türeyen “muâşeret” kelimelerinden meydana gelmiştir ve en yaygın anlamıyla toplum zemininde insan ilişkilerini düzenleyen görgü kurallarını ifade etmektedir. Evrensel yönleri de olan bu kavram, daha çok toplum yapısıyla münhasır kurallar bütününe kapsamaktadır.

Bilindiği üzere, 19. yüzyılda yaşanan tarihî hadiseler Osmanlı'nın siyasi ve sosyal hayatında önemli değişimler meydana getirmiştir. Özellikle 1839'da ilân edilen Tanzimat Fermanı ile bürokrasiden halka doğru yönelen, aynı zamanda değişim ve dönüşümü beraberinde getiren Avrupalı bir yol haritası çizilmiştir. Bu çerçevede Osmanlı toplumunda yüzyıllardır yerleşik olan ve gündelik hayatı düzenleyen normlar aşınmaya başlamıştır. Aşınma süreci içerisinde eski kurallar ve alışkanlıklar itibardan düşerken yerine de yenisi tam olarak ikame edilememiş, teorik ve pratikte bocalama yahut geçiş olarak değerlendirilebilecek bir süreç yaşanmıştır. Yüzyıl içerisinde kendilerine çok yönlü “kurtarıcı/yol gösterici” misyonu düşmüş olan muharrirler ve devlet adamları da bu süreçte üzerine düşeni yaparak toplumun Batı diktası karşısındaki konumunu ve kamusal alanın içeriğini tayin etmeye çalışmışlardır.

19. yüzyıldaki içtimai değişimler taşralardan önce merkezî yerleşim yerlerinde “selamlıktan salona”, “siniden sofraya” uzanan yeni bir tanzim şekli ile kendisini göstermiştir. Bu tanzim şekli bir noktadan sonra kendi literatürünü meydana getirmiş ve telif yahut tercüme olacak şekilde adabımuâşeret kitapları yazılmaya başlanmıştır. Böylece Lütfi Simavi gibi devlet adam-

ları, Ahmet Midhat gibi kalem sahipleri tarafından yazılan eserlerle kamusal alanın çerçevesi çizilmeye, değişimler gösterilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı'nın son yılları ile başlayan adabımuâşeret literatürü Cumhuriyet ve sonrası dönemlerde evrilip genişleyerek devam etmiştir. Çeşitli zaman aralıklarında gerçekleştirilen akademik çalışmalarda da adabımuâşeretin döngüsü ve mahiyeti aydınlatılmaya gayret edilmiştir. Bunlar arasında, Osmanlı'nın son yıllarında adabımuâşeret üzerine yapılan çalışmalar deyince zihinlere başlıca iki eser gelmektedir. Bunlardan ilki Nevin Meriç tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılan *Âdâb-ı Muâşeret Kitapları ve Gündelik Hayatın Değişimi 1894-1927* başlıklı eserdir. Sonrasında kitap olarak basılan bu çalışmadan sonra daha yakın tarihli olarak Fatma Tunç Yaşar'ın incelemeye konu olan *Alafranga Halleri: Geç Osmanlı'da Âdâb-ı Muâşeret* isimli eseri mevcuttur. Başlangıçta eser; Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde doktora tezi olarak 2012 yılında tamamlanmıştır. Tez ilk hâliyle İngilizce hazırlanmıştır ancak daha sonra yazar tarafından Türkçeye çevrilerek kitap olarak yayımlanmıştır.

Fatma Tunç Yaşar'ın *Alafranga Halleri: Geç Osmanlı'da Âdâb-ı Muâşeret* adlı eseri 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden başlayarak Cumhuriyet öncesine kadar geçen zamana odaklanmaktadır. Yazarın tespitleri çerçevesinde "Geç Osmanlı'nın" adabımuâşeret literatürünün başlangıcı olarak Resulzade Hüseyin Hüsnü'nün 1890-91'de kaleme aldığı *Nezaket ve Usûl-i Muâşeret: Kavaid-i Âdâb* eseri kabul edilmektedir. Bu eserle beraber Çençenzade Hakkı Antalyalı, Ahmet Midhat Efendi, Amasyalı İbrahim Ethem, Mehmet Emin, Hasan Bahri, Lütfi Simavi gibi isimlere ait yahut müellifi belli olmayanlarla on iki adabımuâşeret kitabı da yazar tarafından tespit edilerek literatür tamamlanmaya çalışılmıştır. Kitabın temel formunu da bahsi geçen eserler oluşturmaktadır. Ayrıca kitap, kadın mecmualarının ağırlıklı olduğu taranan on iki süreli yayınlara desteklenmiştir.

Kitap, giriş bölümü dahil beş ana bölümden meydana gelmektedir ve çeşitli alt başlıklarla bunlar genişletilmektedir. Eserin yazılış amacı, çerçevesi ve bölümlerin ifade ettikleri yazar tarafından doğrudan şöyle açıklanmaktadır:

... Giriş bölümünde görgü kitaplarının kaynak olarak tarihe sunduğu imkân ve kısıtlılıklar tartışılmakta, görgü literatürünü konu alan çalışmalara değinilmektedir. Birinci bölümde nezaket ve medenilik kavramlarının on dokuzuncu yüzyıl bağlamında yükselişiridelenmekte ve aynı dönemde yayımlanan Osmanlı görgü literatürü-

rünün Avrupa ve ABD’de yayımlanan görgü literatürü ile temasları incelenmektedir. Ayrıca çalışmaya konu olan Osmanlı âdâb-ı muâşeret kitaplarının ortak ve birbirinden farklılaşan yönleri, kavramsal bir çerçevede ele alınmaktadır. İkinci bölümde medeni dünyada var olmanın bir göstergesi olarak kıyafetin sembolik önemi tartışılmakta ve bu bağlamda Osmanlı âdâb-ı muâşeret kitabı yazarlarının kibar Osmanlı erkeği ve zarif Osmanlı kadınının kıyafetini nasıl belirlediği sorgulanmaktadır. Üçüncü bölümde selamlıktan salona, sofradan masaya geçişle birlikte Osmanlı hanesinde ve sofrasında yaşanan değişim ve yeni ortaya çıkan muâşeret pratikleri ve bunların anlamları üzerine yoğunlaşmaktadır. Dördüncü bölümde ise âdâb-ı muâşeret kitaplarının ev dışında gerçekleşen aktiviteler ve yolculuk halleriyle ilgili ideal davranış normlarının nasıl belirlendiği tartışılmaktadır. Osmanlı âdâb-ı muâşeret literatürünü Avrupa kültürü ve medeniyeti ile farklı yüzleşme biçimleri ve ideal medenileşme ve modernleşme reçeteleri olarak kabul eden bu çalışma sonuç bölümüyle nihayete ermektedir (Tunç Yaşar, 2022: 9-11).

Yazarın üst kısımda genel mahiyetini aktardığı eserin ilk bölümü “Geç Dönem Osmanlı Âdâb-ı Muâşereti Literatürü”, ikinci bölüm “Kıyafette Değişim: Ayrışmak ve Aynileşmek”, üçüncü bölüm “Hane Tanzimi, Salon ve Sofra Âdâbı”, dördüncü bölüm “Sosyal Hayatta Âdâb-ı Muâşeret: Sokak, Yolculuk ve Eğlence” ana başlığını taşımaktadır. Yine kitap sonuç, adabimuâşeret kitaplarından örnekler, kaynakça ve dizinle sona ermektedir.

İlk bölümde Avrupalı davranış ve görgü literatürünün başlıca simgesi olan civility (nezaket) kavramı üzerinden Avrupa görgü literatürünün evrimi irdelenmiş, Avrupa nezaketiyle Osmanlı ahlak literatürü karşı karşıya getirilmiştir. Bu noktada Kınalızade Ali Çelebi’nin *Ahlak-ı Âlâî*, Gelibolulu Mustafa Âlî’nin *Mevaidü’n-Nefais fi Kavaid’l-Mecalis* gibi eserleri değerlendirilmede söz konusu edilmiştir.

Eserin kitle psikolojisine elbise üzerinden daha etkili vurgu yaptığı ikinci bölüm ise en kayda değer parçalardan birini teşkil etmektedir. Öyle ki toplum yapısında yüz yıllardır süren kıyafet çeşitliliği on dokuzuncu yüzyılda özellikle siyasi alanda gerçekleşen hamlelerle tekdüzeliğe, yazarın kullanımıyla “aynileşmeye” doğru yol almıştır. Ancak bu “aynılık” ile yaşamak istemeyen elit kesim ise ayrışmaya, moda adı altında daha üst bir noktada kendini mevkilendirmeye çalışmıştır. Yani Osmanlı toplumunun, aynileşmeye ve ayrışmaya doğru giden süreci iç içe yaşadığına gönderme yapılmıştır.

Üçüncü bölümün esası eşya ve insan ilişkisi üzerine kurulmuştur. Batı menşeli mobilya, araç gereçler ve yeme alışkanlıklarının haneye dahil olmasının bireylerin sadece mekânı kullanma tarzını etkilemediğine, özellikle aile içi diyalogu ve mahremiyeti yeniden belirlediğine vurgu yapılmıştır. Yine sofrada adabının Osmanlı'da din ve gelenek referanslı ahlak prensipleri çerçevesinde şekillendiğine değinilerek saray efradı ve çevresinden başlayarak değişime uğradığına ve tabana doğru yayıldığına dikkat çekilmiştir.

Eserin dördüncü ve son bölümü şehir hayatı ve kamusal yaşamda görülen adabımuâşeret değişimlerine ayrılmakla beraber ortak yaşam ve eğlence alanları bölümün merkezinde yer almaktadır. Bu bölümde muadillerine göre farklılık taşıyan Amasyalı İbrahim Edhem'in *Rehber-i Müsafirin* eserine ise ayrı bir parantez açılmıştır. İstanbul için bir yaşam rehberi niteliğinde olan eser, taşradan geleceklere ve yabancı misafirlere kılavuzluk etme mahiyetinde hazırlanmıştır. Avrupa muâşeretinin referans alınmadığı çalışmada, değişimler doğrudan Dersaadet üzerinden anlatılmış, yazar da bilhassa bunun üzerinden hareketle diğer görgü kitaplarıyla kamusal alandaki dönüşümlere işaret etmiştir.

Fatma Tunç Yaşar tarafından doktora tezi olarak hazırlanan ve daha sonra kitaplaşan çalışma; 19. yüzyıldaki toplumun temel dinamiklerini teşkil eden ve keskin değişimlere uğrayan görgü kurallarını, Avrupa ile kıyas içerisinde adabımuâşeret literatürü ve dönem hareketliliği bağlamında okuyucusuna aktarmaktadır. Alanındaki sayılı çalışmalardan olan bu kitap ile "imparatorluğun en uzun yüzyılı" olarak adlandırılan süreç ve devamı bir yönüyle aydınlatılmaya, günümüze taşınmaya çalışılmış, yeni keşiflerle ortaya konulabilecek adabımuâşeret eserleriyle tekâmüle ucu açık bir alanın yörüngesi yazar tarafından belirlenmiştir denebilir.

Kaynakça

Meriç, Nevin (1998). *Âdâb-ı Muâşeret Kitapları ve Gündelik Hayatın Değişimi 1894-1927*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü.

Tunç Yaşar, Fatma (2022). *Alafranga Halleri: Geç Osmanlı'da Âdâb-ı Muâşeret*. İstanbul: Küre Yayınları.

“COPE–Dergi Editörleri İin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” ereve-sinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu alıřma iin etik kurul belgesi gerekmemektedir.

ıkar atışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir ıkar atışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE–Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*